

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN

UFORMELT SIKKERHETSNETT?

En kvantitativ studie om baltiske medborgeres
aksept for uformelt arbeid

Vilde Andersen Engen

Uppsats/Examensarbete:	Examensarbete i statsvetenskap, 15 hp
Program och/eller kurs:	SK1523
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	VT/2020
Handledare:	Elise Tengs
Antal ord:	11 945

Abstract

Informal work is a global phenomena with extensive economical, social and political implications, affecting a large number of individuals worldwide. Unregistered economic activities are especially prominent in post-soviet baltic countries. Previous studies have highlighted macro-level structural determinants to explain the extent of informal work, with insufficient emphasize on the importance of researching attitudinal aspects of the informal economy. The aim of this study is to contribute to the research field by examining the effects of institutional trust on baltic citizens acceptability of informal work. The objective is to provide a deeper understanding of what influences baltic citizens to choose to work informally. The empirical data used in this study was collected from a sample of citizens from the baltic countries Estonia, Latvia, Lithuania, Poland and Russia in a 2008 survey. The widespread acceptability of informal work in these five countries is proposed to result from the distance, asymmetry or clash between formal and informal institutions. Using a multiple regression analysis, and controlling for the variables age, gender and democratic satisfaction, the results reveal that perceived institutional trust has a significant effect on baltic citizens acceptability of informal work. This shows that citizens attitudes towards institutions affect their attitudes towards the informal economy.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning
 - 1.1 Formål og problemstilling
 - 1.2 Forskningsbidrag
2. Begrepsavklaring
 - 2.1 Uformell økonomi
 - 2.2 Institusjonell tillit
3. Teori og tidligere forskning
 - 3.1 Teoretisk rammeverk
 - 3.2 Tidligere forskning
 - 3.3 Kritikk mot teori
 - 3.4 Hypotese
4. Forskningsdesign (metode)
 - 4.1 Kausal modell
 - 4.2 Utvalg (geografisk kontekst)
 - 4.3 Datamateriale
 - 4.4 Kontrollvariabler
 - 4.5 Operasjonalisering
5. Analyse av resultat
6. Diskusjon
7. Referanser

1. Innledning

”... a major challenge to the goal of decent work for all” (UN, 2019). Slik beskrives uformelt arbeid i FNs Sustainable Development Goals Report 2019. Forskere har, siden fenomenet kom opp på dagsordenen for 50 år siden, forsøkt å forstå drivkreftene bak uformelt arbeid (Gërkhani, 2004a). Uformelt arbeid - det vil si uregistrert økonomisk aktivitet (Wallace & Latcheva, 2006) - spiller en sentral rolle i mange staters sosiale og økonomiske dynamikk (ibid., 2004a) og innebærer stor sårbarhet for individer over hele verden (ibid., 2019). Det medfører statlig inntektstap, svekker fagforeninger, hindrer kollektive forhandlinger, og gir formelt etablerte virksomheter urettferdig konkurranse (Williams & Horodnic, 2015b). Det finnes ingen garanti for verken helse-, sikkerhets- eller arbeidsvilkår (ibid., 2019), og heller ikke rettslig beskyttelse (D’Hernoncourt & Méon, 2012), i uformell sektor. Myndighetene har helt enkelt ingen kontroll over arbeidsforholdene medborgere som arbeider uformelt lever under.

Uformelt arbeid er et spesielt utbredt fenomen i post-sovjetiske land (Gërkhani, 2004b). Schneider & Enste (2013) anslår at omfanget av uformell sektor i disse landene utgjør i gjennomsnitt opp mot 50 prosent av BNP, og de baltiske landene er blant dem som stadig øker (Williams & Horodnic, 2015b). De post-sovjetiske landene i den baltiske regionen preges av både lav institusjonell tillit (Wallace & Latcheva, 2006) og høy uformell sysselsetting (ibid., 2013). Rose et al (1997) mener at arven fra Sovjetunionen har gjort noe med den sosiale strukturen i disse landene, og at medborgere i flere sentral- og østeuropeiske land grunnet dette lever i et ”timeglassamfunn” der avstanden mellom den formelle og uformelle sfæren er stor (ibid., 1997).

Det store omfanget av uformelt arbeid viser at dette ikke bare er for de fattige og marginaliserte. For mange individer er det snarere et aktivt og frivillig valg (Perry et al, 2007; Snyder, 2004). Spørsmålet er hva som får alle disse menneskene til å velge å arbeide uformelt. En overveldende majoritet av forskningsfeltet har konsentrert seg om overgripende strukturelle forhold som institusjonell kvalitet, skattenivå og korrupsjon for å forstå omfanget av uformell sektor (se feks Johnson et al, 1998; Kaufmann & Kaliberda, 1996). Få har paradoksalt nok vektlagt individuelle faktorer for å forstå hvorfor individer arbeider uformelt. Uformelt arbeid er utbredt praksis i alle baltiske land (Feige & Urban, 2008), noe som gjør den baltiske regionen spesielt relevant å undersøke. Man kan stille spørsmålsteget ved hva det

egentlig er som får baltiske medborgere til å akseptere noe som formelt klassifiseres som uakseptabel praksis. En dypere forståelse for disse menneskenes oppfatninger, holdninger og meninger er uten tvil nødvendig.

1.1 Formål og problemstilling

Formålet med studien er å undersøke sambandet mellom opplevd institusjonell tillit og aksept for uformelt arbeid i baltiske land. Analysen vil ta utgangspunkt i det som av Rose et al (1997) presenteres som timeglassteorien. I henhold til det teoretiske rammeverket antas opplevd institusjonell distanse, asymmetri eller uoverensstemmelse å lede til sterkere tilhørighet til uformelle nettverk og større aksept for uformelt arbeid (Ekeh, 1975; Feige, 1997; Rose et al, 1997; Williams & Horodnic, 2015a). Min forhåpning er at studien kan utvide forståelsen for hvordan individers opplevelse av institusjoner påvirker deres holdning til uformelt arbeid, og således bidra med viktig empiri på et område der det ikke råder konsensus. Den overgripende problemstillingen lyder som følger:

Leder lav institusjonell tillit til økt aksept for uformelt arbeid?

1.2 Forskningsbidrag

Forskningsfeltet innen uformell økonomi er omfattende, men også forholdsvis nytt og utforsket (Gërkhani, 2004a). Den uformelle sektorens størrelse og utbredelse er grundig kartlagt (se feks Kaufmann & Kaliberda, 1996; Schneider & Enste, 2000), men mange ubesvarte spørsmål knyttet til årsaker, effekter, omfang og dynamikk gjenstår (Benjamin et al, 2014; Elgin & Öztunali, 2012). Flertallet av forskerne innen feltet betoner makroteorier og forklaringsfaktorer på landsnivå for å forklare fenomenet (Gërkhani, 2004a; Gërkhani, 2004b; Williams & Franic, 2016). Strukturelle forhold som økonomisk utvikling/underutvikling, skattenivå og korrupsjon i offentlig sektor antas påvirke omfanget av uformelt arbeid (ibid., 2016). Makroøkonomisk stabilitet/instabilitet, institusjonell kvalitet, *rule of law*, industrialisering og produktivitet er også et utvalg undersøkte forklaringsfaktorer (ibid., 2004a). Framfor alt korrupsjon har fått mye oppmerksomhet i tidligere forskning (se feks Dreher & Schneider, 2010; Friedman et al, 2000; Johnson et al, 1998).

Flere forskere påpeker imidlertid at det mangler forskning på mikronivå og at man har tatt for lite hensyn til individuelle faktorer (Cummings et al, 2009; Gërkhani, 2004a; Hammar et al, 2009; Williams & Franic, 2016; Williams & Horodnic, 2015a). Disse forskerne anser at

makroteorier ikke er tilstrekkelige for å forstå drivkreftene som ligger bak individers valg om å arbeide uformelt (ibid., 2004a; ibid., 2016). En bredere forståelse for de atferds- og holdningsmessige aspektene ved uformell økonomi er viktig for å underlette kartleggingen av fenomenet (ibid., 2015a) og utarbeidingen av en effektiv politikk (Cummings et al, 2009). Denne studien retter søkelyset mot individuelle faktorer med en forhåpning om å utvide forståelsen for de holdningsmessige aspektene ved uformell økonomi.

Tidligere forskning viser at det finnes et samband mellom tillit (både generalisert og institusjonell) og uformell økonomi (D'Hernoncourt & Méon, 2012; Hammar et al, 2009). Litteraturen som undersøker hvorvidt institusjonell tillit har effekt på individers egne holdninger til uformelt arbeid er imidlertid begrenset (se avsnitt 3.2 for forskningsoversikt). Blant forskningen som finnes på dette området er det samsvar mellom resultatene, men forskerne har valgt ulike framgangsmåter for å måle fenomenet. Både *tax morale* (Williams & Horodnic, 2015a; 2015b; 2016), *tax honesty* (Cummings et al, 2009) og *tax evasion* (Gërkhani, 2004b) er brukt som indikatorer på aksept for uformelt arbeid. Datasettene som anvendes er fra Eurobarometer (Williams & Franic, 2016; Williams & Horodnic, 2015a; 2015b; 2016), Afrobarometer (Cummings et al, 2009), og New Democracies Barometer (Rose et al, 1997; Wallace & Latcheva, 2006). Felles for datasettene som tidligere har blitt brukt er at de inneholder spørsmål om medborgeres *egne atferd* knyttet til skatt og/eller uformelt arbeid. Dette kan potensielt være et problem, både fordi det impliserer at individer kun har økonomiske motiv til å arbeide uformelt, men også fordi temaets sensitivitet gir grunn til å betvile respondentenes ærlighet. Man kan dermed anta at det finnes en viss risiko for at aktiviteten underestimeres¹.

Datamaterialet som vil tas i bruk i denne studien er fra European Values Study 2008, noe som ikke tidligere har blitt anvendt innen denne begrensede del av forskningsfeltet. Indikatorene som er valgt kan være et nytt og bedre mål på individers aksept for uformelt arbeid. For å løse de potensielle troverdighetsproblemene som tidligere nevnt, vil spørsmål som betoner medborgeres *generelle* aksept for uformelt arbeid anvendes, det vil si uavhengig av hvordan de personlig agerer. Ved å anvende slike spørsmål anser jeg at man kan forvente større ærlighet i respondentenes svar, sammenlignet med om de hadde måttet avsløre egen atferd gjennom å svare på om de personlig har arbeidet/arbeider/ønsker å arbeide uformelt.

¹ Se *social desirability bias* for mer informasjon om dette (Lavrakas, 2008).

Således er forhåpningen at denne studien estimerer variasjonen i holdninger blant medborgere mer nøyaktig.

Det råder ingen konsensus rundt hvilke mekanismer som antas styre sambandet mellom institusjonell tillit og aksept for uformelt arbeid. Teorier om skattemoral (se avsnitt 3.3) er tidligere brukt for å forklare lignende samband, men i denne studien vil det argumenteres for en alternativ mekanisme basert på timeglassteorien (se avsnitt 3.1). Jeg vil bidra til den begrensede litteraturen som finnes ved å teste sambandet empirisk på de baltiske landene, noe som ikke tidligere har blitt gjort. Regionen preges som sagt av både lav institusjonell tillit (Wallace & Latcheva, 2006) og høy uformell sysselsetting (Schneider & Enste, 2013), og i post-kommunistiske land er forekomsten av uformelle institusjoner som er inkompatible med formelle regler betydelig større enn i andre land (Gërkhani, 2004b). Det er derfor av relevans å undersøke hvilke holdningsmessige aspekter som ligger til grunn for dette (se avsnitt 4.2 for utfyllende motivering av utvalg).

2. Begrepsavklaring

2.1 Uformell økonomi

Uformell økonomi (sektor) har mange navn. Uformelt arbeid betegnes iblant som *cash-in-hand work* (Williams, 2004) og termer som *shadow-*, *black-*, *unofficial-*, *underground-*, *unrecorded economy* og lignende brukes om hverandre (Schneider & Enste, 2013). Uformell økonomi er per definisjon uregistrert (Wallace & Latcheva, 2006), og grunnet problemer knyttet til terminologi og klassifikasjon krevende å estimere (Desai & Potter, 2014). Forskerne har ikke kommet til enighet om en uniform og formell definisjon (ibid., 2013), og det råder ingen konsensus om hvordan den uformelle sektoren skal måles (Elgin & Öztunali, 2012)² Ifølge Gërkhani (2004a) er det mest vanlig å definere fenomenet i henhold til hvilket aspekt man vil undersøke³. Med tanke på fenomenets kompleksitet krever denne konseptualiseringen en grundig gjennomgang. Jeg vil derfor løfte fram et antall aspekter ved uformell økonomi som kan bidra til en bredere begrepsforståelse, og som jeg mener det er nødvendig å ta stilling til for å klargjøre bruk av terminologi og definisjon(er).

² Utdrag fra PM3 SK1313.

³ Eksempelvis om man er ute etter å undersøke økonomiske, politiske eller sosiale aspekt ved uformelt arbeid, eller om man er ute etter å undersøke fenomenet på makro- eller mikronivå (Gërkhani, 2004a).

I bred bemerkelse kan uformell sektor defineres som ”... *all currently unregistered economic activities which contribute to the officially calculated (or observed) Gross National Product*” (Schneider & Enste, 2000) eller ”... *economic activities that circumvent or evade the institutionally established fiscal rules as codified in the tax code*” (Feige, 1990). Disse definisjonene vektlegger økonomiske aspekt ved uformell økonomi og beskriver de mest grunnleggende kriteriene for at en type økonomisk aktivitet skal kunne kalles uformell (Gërkhani, 2004a). Mange forskere vektlegger økonomiske motiv og setter likhetstegn mellom uformelt arbeid og skatteunndragelse (*tax evasion*) (D’Hernoncourt & Méon, 2012; Slemrod, 2007; Torgler, 2003).

Anledningene til at mennesker arbeider uformelt kan imidlertid også være *ikke-økonomiske*. Williams (2004) utfordrer den dominerende oppfatningen av at uformelt arbeid (*cash-in-hand work*) alltid motiveres av økonomisk utbytte, og betegner uformell økonomi som ”... *a moral economy of paid favours*” (ibid., 2004). I henhold til Williams studie er profitt sjeldent den hovedsakelige motivasjonsfaktoren, tvert imot viser resultatene at nettverksbygging og gjensidighet er individers viktigste motivasjon til å arbeide uformelt. Williams mener at monetær utveksling er en dypt sosialt forankret praksis i samfunnet, således oppfattes kontanter som et bevis på tillit i disse gjensidighetsnettverkene (ibid., 2004). Wallace & Latcheva (2006) mener i linje med dette at den uformelle sektoren reflekterer uformelle regler, tillitsforhold, sosiale relasjoner og tradisjoner om solidaritet, og kan fungere som et sikkerhetsnett. Gërkhani (2004a) nevner også sosiale nettverk samt enkel tilgang til arbeid, frihet, fleksibilitet og autonomi som immaterielle motivasjonsfaktorer. Også Williams & Horodnic (2016) er blant forskerne som vektlegger sosiale aspekt ved uformell økonomi, her defineres fenomenet som ”... *socially legitimate activity which is legal in all respects other than it is not declared to the authorities for tax, social security or labour law purposes*” (ibid., 2016).

Når man skal snakke om motivasjonsfaktorer til uformelt arbeid er det viktig å ta stilling til om individer faktisk har et reelt valg om å arbeide i uformell sektor. Forskere som Castells & Portes (1989) og Tokman (1978) mener uformelt arbeid kun er en siste utvei for fattige marginaliserte mennesker, ettersom deres muligheter til formelt arbeid er svært begrensede. Snyder (2004) beskriver imidlertid uformelt arbeid som et utløp for identitet og ”... *a strategy of being ...*” (ibid., 2004) og mener i samsvar med Perry et al (2007) at

individer aktivt og frivillig tar beslutningen om å forlate formell sektor til fordel for uformell sektor.⁴

En ytterligere faktor å ta hensyn til, som kompliserer forskning, er at den formelle og uformelle sektoren til en viss grad flyter inn i hverandre (Williams & Horodnic, 2015a). Fra et dualistisk perspektiv⁵ kan formell og uformell økonomi ses som to separate sfærer (ibid., 2015a), men i realiteten er det ikke alltid slik. Schneider & Enste (2000) anslår eksempelvis at opptil to tredjedeler av inntekter fra uformelt arbeid umiddelbart anvendes i formell sektor, noe som gjør uformell økonomisk aktivitet krevende å kontrollere. Williams & Horodnic (2016) gjør det enda mer komplisert ved å poengtere at den uformelle sektorens funksjon kan endre seg. Avhengig av hvor kompatibel den uformelle sfæren er med den formelle kan uformelt arbeid være både komplementært (*complementary*) og erstattende (*substitutive*) (ibid., 2016).

Flere forskere har gjort forsøk på å klassifisere den uformelle sektoren for å gjøre komplekset lettere å begripe, eksempelvis gjennom å gjøre en distinksjon mellom sosialt legitime og illegitime varianter (Desai & Potter, 2014). Williams & Horodnic (2016) påpeker at noe som betraktes som ulovlig aktivitet i henhold til formelle regler kan oppfattes som sosialt legitimt fra uformelle institusjoners perspektiv. Wallace et al (2004) poengterer dessuten at visse typer ulovlig aktivitet, som gatehandel eller småskalig vareproduksjon, også formelt betraktes som legitim virksomhet i visse land. Basert på dette mener mange forskere at en distinksjon mellom ulike typer uformell økonomisk aktivitet er hensiktsmessig (ibid., 2016). Ahmed et al (2007) skiller mellom *underground*, *informal* og *illegal* økonomisk aktivitet, og Wallace & Latcheva (2006) skiller mellom *a-legal* kontra *illegal* aktivitet. Som nevnt betegner Williams & Horodnic (2016) uformell økonomi som sosialt legitim aktivitet. Således skiller de mellom *formell* (lovlig og legitim), *uformell* (ulovlig, men legitim) og *kriminell* (ulovlig og illegitim) økonomisk aktivitet (ibid., 2016).

Formålet med denne studien er å undersøke individers holdninger til uformelt arbeid, der den uformelle sfæren antas fungere som et sosialt sikkerhetsnett som gir trygghet i møte med usikkerhet rundt formelle institusjoner. De sosiale (ikke-økonomiske) aspektene ved

⁴ Utdrag fra PM3 SK1313.

⁵ Med dualistisk perspektiv menes det at man betrakter et lands økonomiske system som splittet i to separate sfærer. De underliggende institusjonene og egenskapene til den ene sfæren danner kontrasten til den andre (Clement, 2015).

uformell økonomi er dermed av størst interesse. For å etablere en teoretisk definisjon vil jeg basere meg på en kombinasjon av Williams (2004) og Williams & Horodnic (2016)s betegnelse av uformelt arbeid som ”... *a moral economy of paid favours*” (ibid., 2004), ”... *socially legitimate activity which is legal in all respects other than it is not declared to the authorities for tax, social security or labour law purposes*” (ibid., 2016). En slik definisjon vektlegger sosiale aspekt, ikke bare økonomiske. Videre bør det understrekes at jeg i linje med Williams & Horodnic (2015a) vil utgå fra et dualistisk perspektiv på formell og uformell økonomi som *to separate sfærer*, og i samsvar med Perry et al (2007) og Snyder (2004) betrakte deltakelse i uformell sektor som et *aktivt og frivillig valg*.

Det finnes visse svakheter ved denne konseptualiseringen av fenomenet. Det faktum at Williams & Horodnic (2016) i sin definisjon klassifiserer uformell økonomi som sosialt legitim aktivitet kan være problematisk fordi linjen mellom det som betraktes som legitim og ikke-legitim aktivitet er noe uklar, varierer fra land til land og kan forandre seg over tid (Wallace et al, 2004). Som nevnt er jeg dessuten klar over at den formelle og uformelle sfæren kan flyte inn i hverandre, men for å forenkle operasjonalisering, og basert på det som er blitt praktisert i tidligere forskning, anser jeg at det er hensiktsmessig å gjøre en klar distinksjon mellom arbeid som er formelt kontra uformelt. Avslutningsvis bør det påpekes at jeg på ingen måte påstår at absolutt alle som arbeider uformelt gjør dette av egen fri vilje, iblant er det snarere tvert imot (Desai & Potter, 2014). Også dette valget er tatt av operasjonaliseringens hensyn, ettersom individers holdninger til marginalisering og tvangsarbeid kan tolkes som et annet fenomen som potensielt kan framkalle andre resultat.

2.2 Institusjonell tillit

Fenomenet tillit refereres oftest til i den statsvitenskapelige litteraturen som enten generell (sosial) tillit eller institusjonell (politisk) tillit. Denne oppgaven vil ta utgangspunkt i sistnevnte, definert som ”... *trust towards public institutions* ...” (Ervasti et al, 2019). Forskerne er noe uenige i spørsmålet om institusjonell tillit er eksogent eller endogent, altså om det har sitt utspring utenfor den politiske/sosiale sfæren eller om det kommer av erfaringer og opplevelser innen den politiske/sosiale sfæren (Mishler & Rose, 2001). Mishler & Rose er blant forskerne som betrakter institusjonell tillit som politisk endogent. Dette innebærer at medborgeres institusjonelle tillit bestemmes av deres egen evaluering av

institusjoners prestasjon. Mishler & Rose betegner institusjonell tillit som "... *the expected utility of institutions performing satisfactorily*" (ibid., 2001). Med institusjoner menes eksempelvis myndigheter, parlament og politiske partier (ibid., 2001).

Ettersom denne studien retter søkelyset mot individers egne holdninger til institusjoner, og hvorvidt dette påvirker ens holdninger til uformelt arbeid, egner det seg også å klargjøre distinksjonen mellom teorier på makro- og mikronivå. Makroteorier vektlegger institusjoners samlede ytelse når det gjelder eksempelvis generering av økonomisk vekst, effektiv styring og bekjempelse av korrupsjon. Mikroteorier fokuserer på individuelle variasjoner, og poengterer at institusjonell tillit er betinget av individuelle preferanser, opplevelser og erfaringer (ibid., 2001). Disse opplevelsene kan ifølge Carlsson et al (2018) være generelle, men de kan også baseres på mer spesifikke interaksjoner med institusjoner. Denne oppgaven vil empirisk bygges opp rundt begrepet institusjonell (politisk) tillit, som definert av Mishler & Rose (2001). Den vil dessuten utgå fra at institusjonell tillit er endogent, altså at individers institusjonelle tillit bestemmes av deres personlige oppfatning, opplevelser og erfaringer av politiske institusjoner (Dahlberg & Linde, 2018).

3. Teori og tidligere forskning

3.1 Teoretisk rammeverk

Analysen vil ta teoretisk utgangspunkt i det som heretter vil refereres til som timeglassteorien. Antagelsen er at lav institusjonell tillit fører til økt distanse, asymmetri eller uoverensstemmelse mellom den formelle og uformelle sfæren i et samfunn, noe som får til konsekvens at medborgere kjenner sterkere tilhørighet til den uformelle sfæren og større aksept for uformelt arbeid. Rose et al (1997) hevder at utbredt institusjonell mistillit har formet de sentral- og øst-europeiske landene Tsjekkia, Slovakia, Ungarn, Polen, Romania, Slovenia, Hviterussland, Ukraina og Russland til såkalte *hourglass societies*. I et slikt samfunn fyller formelle institusjoner den øvre delen og uformelle nettverk den nedre. Den øvre delen kjennetegnes av et rikt politisk liv, der eliter kjemper om makt, prestisje og rikdom. Den nedre delen kjennetegnes av uformelle nettverk grunnlagt på tillit mellom familie, venner og bekjente. Ifølge teorien isolerer det smale midtpunktet i timeglasset individer fra det de opplever som ikke borgervennlige institusjoner og dytter dem mot sine uformelle nettverk (ibid., 1997).

I følge Rose et al (1997) vil medborgeres oppfattelse av formelle institusjoner som upålitelige, undertrykkende eller på andre måter urettferdige, gjøre dem ute av stand til å identifisere seg med de formelle institusjonene. Dermed vil de reagere ved å distansere seg. Grunntanken er at jo lavere institusjonell tillit - dess mer vil utvekslingen mellom topp og bunn innsnevres - og dess sterkere vil de horisontale båndene mellom elitene på toppen og de horisontale båndene i de uformelle nettverkene på bunnen bli. Rose et al mener, i linje med Putnam (2000), at uformelle sosiale nettverk genererer sosialt kapital som binder medborgere sammen. Ifølge Putnams teori om sosialt kapital skaper individers forbindelser i sosiale nettverk normer om pålitelighet og gjensidighet, noe som forsterker de horisontale båndene mellom mennesker i et samfunn (ibid., 2000). Medborgere med lav institusjonell tillit vil søke til sine uformelle nettverk og lene seg på sitt uformelle sosiale kapital i møte med problemer og usikkerhet. Medborgere ønsker å kjenne tillit og tilhørighet, og i et timeglassamfunn veier fellesskapsfølelsen i de uformelle nettverkene sterkere. Medborgere vil dermed foretrekke å samarbeide med sine personlige nettverk framfor formelle institusjoner som de ikke har samme tillit til (ibid., 1997).

Ekeh (1975) framfører en lignende teoretisk logikk som Rose et al (1997) i sin studie av afrikanske land. Forskeren hevder at det i mange afrikanske land har vokst fram to offentlige sfærer, noe han kaller *the public realm* (formell sektor) og *the primordial public* (uformell sektor). Det dialektiske forholdet mellom den formelle og uformelle sfæren i disse landene har ifølge forskeren blitt formet av arven fra kolonitiden. På den ene siden har man den formelle sfæren, som medborgerne assosierer med den tidligere koloniale administrasjonen, og som har vokst fram som en privilegert klasse med stor makt og økonomisk påvirkningskraft, men med lav autoritet og politisk aksept. På den andre siden har man den uformelle sfæren, der følelsene, båndene og den moralske koblingen til personlige nettverk påvirker individenes atferd⁶. Til tross for den koloniale- og postkoloniale administrasjonens forsøk på å rettferdiggjøre sitt styre, mener forskeren at bristen på legitimitet og tillit i befolkningen består (ibid., 1975).

Ekeh (1975) mener i linje med Rose et al (1997) at medborgere belønnes immaterielt av å delta i uformelle nettverk. Ekeh argumenterer for at nettverkene, i møte med det som oppfattes som en turbulent og usikker verden, kan fylle afrikanske medborgeres behov for

⁶ *The primordial public* (den uformelle sfæren) kan være begrenset til nærmeste familie, det kan være et sosialt nettverk med flere hundre individer, men det kan også handle om en hel etnisk gruppe (Ekeh, 1975).

psykologisk sikkerhet. I land med lav institusjonell tillit er tryggheten i de uformelle nettverkene en stor motivasjonsfaktor, de kollektive godene og fordelene som myndighetene tilbyr betraktes dermed som mindre verdt. Ifølge Ekeh har medborgerskapets karakter endret seg på bakgrunn av erfaringen fra kolonitiden. Medborgerskapet består ifølge forskeren av to komponenter; rettigheter (belønninger) og plikter (bidrag). På den ene siden er man medborger i en formell sfære der man får materielle belønninger, men som man motvillig bidrar til. På den andre siden er man medborger i en uformell sfære, der man kun belønnes immaterielt, men som man villig og generøst bidrar til. De uformelle nettverkene ses ifølge Ekeh som en del av afrikanske medborgeres identitet og en moralsk forpliktelse. Den moralske koblingen og emosjonelle tryggheten antas dermed å være medborgernes hovedsakelige motivasjon til å arbeide uformelt (ibid., 1975).

Williams & Horodnic (2015a)s teori om institusjonell asymmetri og Feige (1997)s teori om *clash of institutions* har store likhetstrekk med Rose et al (1997) og Ekeh (1975), og kan således bygge opp under det teoretiske rammeverket. Institusjonell asymmetri tar utgangspunkt i institusjonell teori som framstiller at et samfunn består av både formelle institusjoner (kodifiserte lover og reguleringer) og uformelle institusjoner (sosiale regler, normer, trosforestillinger og verdier). Institusjonell asymmetri innebærer at det finnes en uoverensstemmelse mellom de formelle og uformelle institusjonene i et samfunn. Grunntanken er at jo større distanse mellom formelle institusjoner (*state morality*) og uformelle institusjoner (*individual morality*), dess større uformell sektor (ibid., 2015a). Dette samsvarer med Rose et al (1997)s resonnement om at den opplevde avstanden til den formelle sektoren styrker medborgeres uformelle bånd.

Grunntanken i Feige (1997)s teori samsvarer med Williams & Horodnic (2015a); om medborgere opplever at den formelle og uformelle sfæren kolliderer med hverandre (*clash*) vil medborgere få en økt positiv holdning til uformelle institusjoner, ergo mer negativ holdning til formelle institusjoner. I likhet med Rose et al (1997) retter Feige (1997)s teoretiske resonnement seg mot post-sovjetiske land. Begge forskere hevder at mange post-sovjetiske land preges av en grunnleggende uoverensstemmelse mellom formelle og uformelle institusjoner. Feige (1997) mener at formelle regler i stor utstrekning vil kunne bestemme økonomiske utfall i samfunn der formelle og uformelle institusjoner ligger nært hverandre. I samfunn der den formelle og uformelle sfæren kolliderer vil formelle

institusjoner derimot mangle kontroll over dette. Forskeren mener at medborgeres vilje til å etterleve formelle regler reduseres når de opplever at formelle og uformelle regler og institusjoner kolliderer. Konsekvensen av dette er at uformelt arbeid blir et gjennomgripende fenomen (Feige, 1997). Også dette er i linje med Ekeh (1975), Rose et al (1997) og Williams & Horodnic (2015a)s resonnement om at den oppfattede avstanden eller asymmetrien mellom den formelle og uformelle sfæren skaper større vilje og/eller aksept for å arbeide uformelt.

3.2 Tidligere forskning

Ekeh (1975) underbygges empirisk i Cummings et al (2009) der de to afrikanske landene Botswana og Sør-Afrika sammenlignes. Cummings et al viser i linje med Ekeh (1975) at institusjonelle egenskaper har stor betydning for afrikanske medborgeres holdning til den formelle og uformelle sfæren. Cummings et al mener graden av aksept for uformelt arbeid er en refleksjon av sosiale normer, og at medborgernes normstyrte holdning til uformelt arbeid bestemmes av i hvilken grad myndighetene møter deres ønsker. Om afrikanske medborgere oppfatter formelle institusjoner som transparente og effektive, og kollektive goder som ønskverdige, vil deres positive holdning til formell sektor øke. Forskeren mener at en økning i institusjonell tillit vil gjøre medborgere mer positive til den formelle sektoren, ettersom medborgernes institusjonelle tillit gjenspeiles i de sosiale normene i samfunnet (ibid., 2009). Dette samsvarer med det teoretiske rammeverket (Ekeh, 1975; Feige, 1997; Rose et al, 1997; Williams & Horodnic, 2015a).

I Williams & Horodnic (2015a) undersøkes sambandet mellom institusjonell asymmetri og tilbøyelighet til uformelt arbeid i seks sørøst-europeiske EU-medlemsland; Bulgaria, Kypros, Hellas, Slovenia, Albania og Kroatia. En mer utførlig studie av institusjonell asymmetri og uformelt arbeid i Kroatia utføres i Williams & Franic (2016). Williams & Horodnic (2015b) tester sambandet empirisk på åtte baltiske land; Danmark, Estland, Finland, Tyskland, Latvia, Litauen, Polen og Sverige, og Williams & Horodnic (2016) tester sambandet empirisk på engelske medborgere. I Horodnic & Williams (2019) undersøkes institusjonell asymmetri, oppfattet uformelt arbeid, oppfattet uformelt arbeid i personlige nettverk samt oppfattet aksept for uformelt arbeid. Dette gjennom en kvalitativ studie med tre grupper britiske og rumenske respondenter. Resultatene fra alle de overnevnte studiene viser

at institusjonell asymmetri har effekt på medborgeres holdning og tilbøyelighet til uformelt arbeid.

I Horodnic & Williams (2019) framkommer det at institusjonelle svakheter, mangler og instabilitet kan produsere institusjonell asymmetri. I samsvar med Ekeh (1975), Feige (1997), Rose et al (1997) og Williams & Horodnic (2015a), mener Horodnic & Williams (2019) at den sosiale kontrakten mellom stat og medborger må forbedres for å redusere uformelt arbeid. En bedre relasjon mellom stat og medborger vil ifølge forskerne naturlig føre til større vilje til å etterleve formelle spilleregler, og dermed mindre aksept for uformelt arbeid. I den kvalitative studien framkommer det dog ingen sterke kontraster i holdninger blant engelske og rumenske medborgere når det gjelder aksept for uformelt arbeid, til tross for ulike institusjonelle forutsetninger, men i øvrig tyder resultatene også her på at institusjonell asymmetri bidrar til å gjøre medborgernes holdning til uformelt arbeid mer positiv (ibid., 2019).

Williams & Horodnic (2015b) mener at institusjonell asymmetri i blant annet baltiske land kan skyldes lav tillit til myndigheter (institusjonell tillit), men sambandet er ikke testet. Resultatene fra denne studien viser imidlertid at det finnes et skille i institusjonell asymmetri mellom vestlige og østeuropeiske baltiske land. De formelle og uformelle institusjonene er i henhold til studien mest symmetriske i Danmark, Finland, Tyskland og Sverige, og mindre i Estland, Latvia, Litauen og Polen. Om det er slik at institusjonell asymmetri forårsakes av institusjonelle svakheter, er det nærliggende å tro at det kan finnes et kausalt samband mellom institusjonell tillit og holdninger til uformelt arbeid i post-sovjetiske baltiske land.

Gërkhani (2004b) bekrefter teorien om *clash of institutions* (Feige, 1997) empirisk i sin studie av Albania. Denne studien har store likhetstrekk med det som framkommer i Williams & Horodnic (2015a; 2015b; 2016) og Horodnic & Williams (2019). Gërkhani undersøker albanske medborgeres attityder til formelle og uformelle institusjoner, der offisielle lover og regler ses som formelle institusjoner, og normer og atferdsregler som uformelle. Studien bekrefter at albanske medborgere som opplever at den formelle og uformelle sfæren kolliderer med hverandre har mindre vilje til å etterleve formelle institusjoner og en mer positiv holdning til uformelle institusjoner. Gërkhanis resultater underbygger Feige (1997)s teoretiske resonnement, og viser at Albanias vedvarende og økende uformelle sektor kan forklares av konflikterende institusjoner (ibid., 2004b).

3.3 Kritikk mot teori

Visse innvendinger kan rettes mot det teoretiske rammeverket. Dette inkluderer henholdsvis et potensielt omvendt samband og en nærliggende alternativ forklaring. Wallace & Latcheva (2006) studerer ulike sosiale gruppers forhold til uformell sektor, og undersøker i hvilken grad uformell økonomisk aktivitet *underminerer* medborgeres institusjonelle tillit i Sentral- og Øst-Europa⁷. Denne studien er et unntak innen forskningsfeltet ettersom den kausale pilen peker motsatt vei. Med andre ord, jo mer man involverer seg i uformell sektor dess lavere institusjonell tillit. Forskernes teori er at store uformelle sektorer delegitimerer den offentlige sfæren, ettersom myndighetene ikke klarer å kontrollere og regulere økonomisk aktivitet. Deltakelse i uformell økonomi anses dermed å lede til en nedgang i institusjonell tillit. Resultatene fra studien viser dog inget sterkt samband; i visse land har medborgere som er involvert i uformell sektor lavere institusjonell tillit og medborgere i formell sektor høyere institusjonell tillit, men resultatene er sterkest i det som beskrives som den ”kriminelle” delen av uformell sektor (ibid., 2006).

Til tross for at studien til en viss grad peker på et omvendt kausalt samband blant mange sentral- og østeuropeiske land, påpeker Wallace & Latcheva at mennesker som involverer seg i ulike former for uformell aktivitet preges av ulike former for økonomisk moral, og at hvilken del av uformell sektor man deltar i dermed er avgjørende. Type uformell aktivitet og tilbøyelighet til kriminalitet kan ifølge dette påvirke sambandet. Wallace & Latcheva mener lovbestemt ulovlig aktivitet, som eksempelvis narkotikahandel, påvirker personlig moral og oppfatning av offentlige institusjoner. Deres teori er altså at involvering i den ulovlige delen av uformell sektor undergraver tilliten til den offentlige sfære i større grad, og at dette er årsaken til at effekten er sterkere blant denne typen medborgere (ibid., 2006).

Det faktum at det tidligere har blitt undersøkt et omvendt samband innebærer en viss risiko ettersom omvendt kausalitet ikke kan utelukkes ved hjelp av statistisk analyse (Esaiasson et al, 2017). Allikevel anser jeg at det er nødvendig å gjennomføre den tenkte analysen. Det råder ingen konsensus rundt det som framkommer i Wallace & Latcheva (2006)s studie, og det finnes som nevnt visse validitetsproblemer. Studien beviser kun at uformelt kriminelt arbeid underminerer institusjonell tillit, det er derfor uklart om forskerne

⁷ Landene som inngår er Bulgaria, Tsjekkia, Slovakia, Ungarn, Polen, Romania, Kroatia, Serbia, Slovenia, Hviterussland og Ukraina (Wallace & Latcheva, 2006).

faktisk måler det de uttaler at de måler (ibid., 2006). På bakgrunn av tidligere forskning tyder mer på et kausalt samband mellom institusjonell tillit og aksept for uformelt arbeid enn motsatsen (mer om kausalitet i avsnitt 6).

Skattemoral (*tax morale*) er en term som ofte flyter inn i forskningen på generalisert/ institusjonell tillit og uformell økonomi. Teorier om skattemoral brukes for å forklare individers atferd i forhold til skatt, og utgjør et nærliggende alternativt teoretisk rammeverk. For å vise hvordan det valgte teoretiske rammeverket (timeglassteorien) skiller seg fra denne, og for å underbygge argumentasjonen av den kausale mekanismen, er det nødvendig med en kort redegjørelse av skattemoral-disiplinen. Det bør dog påpekes at litteraturen om skattemoral er enorm og kompleks, og av tids- og plassbesparende hensyn vil det dermed ikke kunne redegjøres for disiplinen på en måte som rettferdiggjør komplekset her.

I korte trekk handler skattemoral om medborgeres iboende motivasjon til å etterleve skattesystemet (Torgler & Schneider, 2007). Dette påvirkes ifølge Torgler (2003) av flere faktorer, eksempelvis i hvilken grad man opplever sine myndigheter som pålitelige eller hvorvidt man opplever myndighetenes behandling av øvrige medborgere som rettferdig. Det finnes ifølge Torgler en korrelasjon mellom lav institusjonell tillit, lav skattemoral (motivasjon til å betale skatt) og en negativ holdning til skattesystemet (ibid., 2003). Basert på dette kan skattemoral være en alternativ forklaring til aksept for uformelt arbeid. Årsaken til at skattemoral-teorien i denne oppgaven velges bort, til tross for at visse forskere baserer seg på den (se Williams & Horodnic, 2015a; 2015b; 2016), er imidlertid at den i for stor utstrekning vektlegger det økonomiske aspektet ved uformell økonomi. Skattemoral forklarer som sagt hvorfor individer velger skatteetterlevelse kontra skatteunndragelse. Torgler & Schneider (2007) beskriver skatteunndragelse som et aktivt valg individer tar for å uttrykke sin motvilje mot systemet. Dette impliserer at man som individ har økonomiske motiv til arbeid i uformell sektor, og at skatteunndragelse er endemålet.

Det er imidlertid ikke gitt at individer kun styres av materielle mål og motiv. Forskere som Ekeh (1975) mener man bør være forsiktig med å tillegge økonomiske likninger til den uformelle sfærens tilstedeværelse og tar således avstand fra skattemoral-disiplinen, ettersom deltakelse i uformelle nettverk innebærer mange immaterielle fordeler som ikke kan måles i konkrete økonomiske termer. Det er viktig å understreke at denne studien ikke bare omhandler skatt, den omhandler *arbeid*, og som illustrert av Rose et al (1997) og øvrige

forskere (se avsnitt 3.1), såvel som i Wallace & Latcheva (2006) og Williams (2004), er det ikke nødvendigvis slik at økonomiske motiv ligger bak avgjørelsen om å arbeide i uformell sektor. I henhold til flere forskere (Ekeh, 1975; Rose et al, 1997; Wallace & Latcheva, 2006) kan uformell sektor fungere som et sikkerhetsnett, det kan være en måte å leve ut sin identitet (ibid., 1975; Snyder, 2004) innen sosiale nettverk og relasjoner (ibid., 2006).

Det kan tolkes som en forenkling av fenomenets kompleksitet å se uformelt arbeid som ensbetydende med skatteunndragelse, når det ifølge et flertall forskere kan være dypere sosialt forankret enn som så. Det er ikke nødvendigvis slik at man, ved å velge å arbeide uformelt, tar et bevisst valg om å vegre å bidra til samfunnet gjennom å bryte det økonomiske båndet til staten, slik Torgler & Schneider (2007) hevder. Der skattemoral-teorien vektlegger medborgeres økonomiske motiv, vektlegger det valgte teoretiske rammeverket (timeglassteorien) medborgeres ikke-økonomiske motiv. Timeglassteorien illustrerer hvordan den uformelle sektoren binder medborgere sammen uavhengig av potensielle materielle fordeler. Dette er grunnen til at timeglassteorien er valgt som teoretisk rammeverk framfor alternativet skattemoral.

3.4 Hypotese

Sammenfatningsvis kan sambandet mellom institusjonell tillit og aksept for uformelt arbeid forklares av følgende mekanisme: Medborgere med *lav grad av institusjonell tillit* mister tilhørighet til formelle institusjoner. Den manglende følelsen av tilhørighet til formelle institusjoner får medborgerne til å distansere seg fra den formelle sfæren. Jo større distansen mellom den formelle og uformelle sfæren blir, dess mer styrkes medborgerens bånd til den uformelle. Den uformelle sfæren knytter medborgerne sammen og gir immaterielle fordeler som tillit, trygghet, tilhørighet og gjensidighet. Medborgerne forbinder uformell aktivitet med positive fordeler og *aksepterer uformelt arbeid i større grad*. I henhold til dette har medborgere med *høyere institusjonell tillit ergo lavere* aksept for uformelt arbeid.

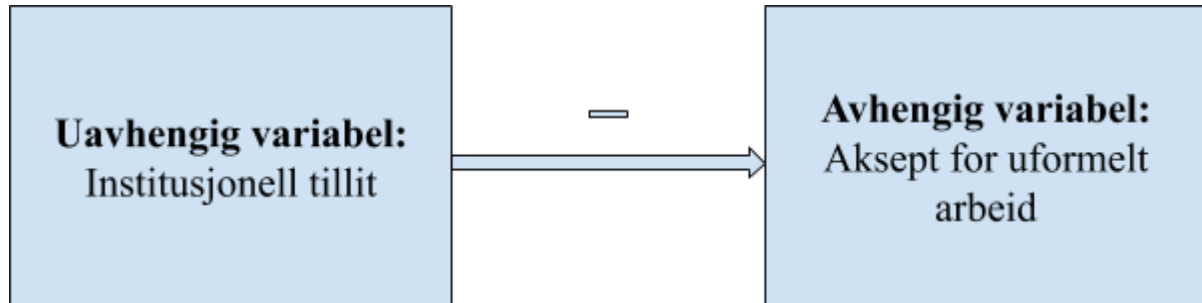
Med utgangspunkt i det teoretiske rammeverket og tidligere forskning har denne studien til hensikt å prøve følgende hypotese på et empirisk materiale:

H1: *Baltiske medborgere med høyere grad av institusjonell tillit har lavere grad av aksept for uformelt arbeid.*

4. Forskningsdesign (metode)

4.1 Kausal modell

Hypotesen og sambandet som vil prøves illustreres av følgende modell (figur 1):

Figur 1. Kausal modell.

4.2 Utvalg (geografisk kontekst)

Utvalget (analyseenhetene) i studien er medborgere bosatt i det som heretter vil refereres til som de baltiske landene. Termen "de baltiske landene" brukes ofte synonymt med termer som *baltic countries* og *baltic states*, og refererer oftest til de tre landene Estland, Latvia og Litauen (Misiunas & Bater, u.å.). I denne oppgaven vil perspektivet dog utvides ved å innlemme ytterligere to land som grenser direkte til det baltiske hav - Polen og Russland (Mutton & Couper, u.å.). Danmark, Sverige, Finland og Tyskland, som også grenser til det baltiske hav, vil ikke inkluderes i denne studien⁸. Både Estland, Latvia, Litauen, Russland og Polen kan klassifiseres som post-sovjetiske land. Med unntak av Polen, som lå under sovjetisk dominans (Seim & Lundbo, 2020), var alle disse landene blant republikkene som inngikk i tidligere Sovjetunionen (Conquest et al, u.å.).

På grunnlag av tidligere forskning baseres motiveringen til utvalget på en kombinasjon av to hovedsakelige faktorer; de valgte landenes historiske (institusjonelle) arv og sosiale struktur. Til tross for at de fem landene Estland, Latvia, Litauen, Polen og Russland på mange punkter skiller seg fra hverandre, deler medborgerne i disse landene alle samme opplevelse av å leve under kommunistisk styre. En stor andel av befolkningen i disse landene har blitt sosialisert inn i et autoritært regime, en erfaring som ifølge Rose et al (1997) består den dag i dag; "the communist system left a double legacy: individuals are likely to have a high degree

⁸ Utdrag fra PM3 SK1313.

of trust in their immediate social network, and a high degree of distrust in the formal institutions of the state” (ibid., 1997).

Tidligere forskning undersøker medborgeres holdning til uformell økonomi i afrikanske-, sentral- og østeuropeiske land, og til tross for at avstanden er stor mellom disse regionene følger resultatene samme mønster. Med utgangspunkt i Ekeh (1975) kan man se en parallell mellom arven fra kolonitiden og arven fra sovjettiden. Både afrikanske medborgere og post-sovjetiske medborgere har opplevd å leve under myndigheter som rettferdiggjør sitt styre med autoritære midler. Tilliten til institusjoner er lav i den sentral- og østeuropeiske regionen (Wallace & Latcheva, 2006) og det samme er den i den afrikanske regionen (Cummings et al, 2009; Ekeh, 1975). Schneider & Enste (2013) påpeker dessuten at de post-sovjetiske landenes uformelle sektorer er større (46,4 % av total BNP) enn øvrige sentral- og østeuropeiske land, noe som tyder på at arven fra Sovjetunionen er et faktum.

Erfaringen fra sovjettiden har, ifølge Rose et al (1997), skapt utbredt skepsis til upålitelige og undertrykkende institusjoner, noe som gjenspeiles i den sosiale strukturen, og gjør at medborgere velger å minimere kontakt med staten ved å vende seg til sine uformelle nettverk. Rose et al formulerer det som at man har opparbeidet seg et visst sosialt kapital av denne erfaringen, noe man kan se tegn på i afrikanske land (Ekeh, 1975), men som land som Danmark, Sverige, Finland og Tyskland ikke deler (ibid., 1997). De uformelle institusjonene i post-sovjetiske land er sterkt forankret i den sosiale kulturen, noe de også er i afrikanske land (ibid., 1975), men som de ikke er i vest (ibid., 1997). Ettersom den uformelle økonomien i henhold til tidligere forskning utgjør en så sentral del av hverdagslivet, og fordi relasjoner i den uformelle sfæren er så sterkt forankret i post-kommunistiske land, er det hensiktsmessig å undersøke de baltiske medborgernes attityder til uformelt arbeid separat fra de øvrige landene Danmark, Sverige, Finland og Tyskland. En stor del av den sentral- og østeuropeiske regionen er blitt undersøkt i tidligere litteratur, men medborgere i baltiske land granskes kun i en tidligere studie (Williams & Horodnic, 2015b). Min forhåpning er at resultatene fra Rose et al (1997) kan replikeres når teorien testes på baltiske medborgere.

4.3 Datamateriale

Datamaterialet som vil anvendes for å teste sambandet empirisk er fra European Values Study 2008 (EVS, 2008). European Values Study (EVS) er et omfattende forskningsprogram

som gir innsikt i europeiske medborgeres verdier, preferanser, holdninger og meninger (EVS, u.å.). Det empiriske materialet er samlet inn gjennom ansikt-til-ansikt intervjuer av et tilfeldig utvalg europeiske medborgere født mellom 1910 og 1990. Totalt antall respondenter fra landene Estland, Latvia, Litauen, Polen og Russland er 7538⁹. Det empiriske materialet vil undersøkes ved hjelp av kvantitativ statistisk analyse. Kvantitativ metode egner seg fordi formålet er å studere om medborgeres aksept for uformelt arbeid kan forklares av institusjonell tillit, studien har altså forklarende ambisjoner. Statistisk analyse egner seg dessuten fordi datamengden består av 7538 analyseenheter (Esaiasson et al, 2017). Datamaterialet vil undersøkes ved hjelp av regresjonsanalyse, en fleksibel og kraftfull analyseteknikk som muliggjør kontroll av et antall variabler (ibid., 2017).

Under valget av datamateriale ble flere alternativer overveid. Både Eurobarometer og ESS (European Social Survey) kunne vært aktuelle datakilder. Eurobarometer 67.3, 79.2 og 92.1 (EB, 2007; 2013; 2019) inneholder alle et spørsmål som muliggjør operasjonalisering av den avhengige variabelen (aksept for uformelt arbeid) - *I would like to know how you assess various behaviours. For each of them, please tell me to what extent you find it acceptable or not: A private person is hired by a private household and he or she does not declare the payment received to tax or social security authorities although it should be reported.* Dette spørsmålet har i tidligere forskning blitt benyttet for å operasjonalisere aksept for uformelt arbeid (Williams & Horodnic, 2015a; 2015b). Den siste runden, Eurobarometer 92.1, inneholder i tillegg et spørsmål som er nærliggende den uavhengige variabelen (institusjonell tillit) - *I would like to ask you a question about how much trust you have in certain authorities or institutions that are involved in tackling undeclared work. For each of the following, please tell me if you tend to trust it or tend not to trust it: Tax and Social Security authorities.* Dog mener jeg at denne indikatoren ligger for langt unna den teoretiske definisjonen til at validiteten kan bedømmes som god, det står eksplisitt at det handler om myndigheter som er involvert i å håndtere uformelt arbeid, og det er heller ikke i tråd med hvordan forskere tidligere har operasjonalisert institusjonell tillit.

Også ESS, alle runder fra 2002-2018 (ESS, u.å.), inneholder et spørsmål som muliggjør operasjonalisering av den uavhengige variabelen (institusjonell tillit) - *Please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out: Parliament;*

⁹ Under bearbeidingen av datamaterialet ble analyseenheter (medborgere) fra alle andre land enn Estland, Latvia, Litauen, Polen og Russland som inngår i datasettet selektert bort.

Politicians; Political parties. Her er det imidlertid ikke mulig å operasjonalisere både den avhengige og uavhengige variabelen i ett og samme datasett, ettersom ingen av rundene inneholder spørsmål om uformelt arbeid. Sammenfatningsvis er det altså ikke mulig å operasjonalisere både den avhengige og uavhengige variabelen ved hjelp av disse datasettene uten å kompromisere for validiteten. European Values Study 2008 derimot, muliggjør operasjonalisering av samtlige variabler (se avsnitt 4.5), det er derfor det mest optimale valget blant det empiriske materialet som finnes til rådighet.

4.4 Kontrollvariabler

For å dra riktige konklusjoner om kausalitet og forhindre at sambandet mellom institusjonell tillit og aksept for uformelt arbeid er spuriøst (falskt), vil sambandet utsettes for statistisk kontroll. Tre kontrollvariabler som kan tenkes påvirke eller forårsake det faktiske sambandet vil inkluderes i analysen. Disse variablene er *demokratisk tilfredshet*, *alder* og *kjønn*, som alle inngår i datasettet fra European Values Study 2008.

Valget av kontrollvariabler baseres på tidligere forskning. I samtlige tidligere forskningsartikler som anvender seg av statistisk analyse kontrolleres det for variabelen kjønn (Cummings et al, 2009; Gërxhani, 2004b; Rose et al, 1997; Wallace & Latcheva, 2006; Williams & Franic, 2016; Williams & Horodnic, 2015a; Williams & Horodnic, 2015b; Williams & Horodnic, 2016). Samtlige forskere, med unntak av Gërxhani (2004b), kontrollerer dessuten for alder. Begge disse faktorene har vist seg å påvirke holdninger til uformelt arbeid. Williams & Horodnic (2015a; 2015b; 2016) og Williams & Franic (2016) mener menn har større aksept for uformelt arbeid enn kvinner, og at de er mer tilbøyelige til å arbeide uformelt. Gërxhani (2004b) mener derimot at menn har en mer positiv holdning til formelle institusjoner (ergo mer negativ holdning til uformelle institusjoner enn kvinner). Williams & Horodnic (2015a; 2015b; 2016) og Williams & Franic (2016) mener at yngre er mer tilbøyelige til uformelt arbeid enn eldre, og at yngre også tolererer uformelt arbeid i større grad. Wallace & Latcheva (2006) mener imidlertid at eldre er mer tilbøyelige til å akseptere uformelt arbeid ettersom de anvender uformell sektor som et sosialt sikkerhetsnett.

Variabelen demokratisk tilfredshet er ikke tidligere brukt for å kontrollere lignende samband, men basert på det som framkommer i tidligere forskning kan det allikevel potensielt påvirke sambandet. Cummings et al (2009), Rose et al (1997), Williams &

Horodnic (2015a) og Williams & Horodnic (2015b) kontrollerer for oppfattet *quality of government*, noe som kan beskrives som kompetente, pålitelige, upartiske og ukorruperte statlige institusjoner (QOG, u.å.). I Cummings et al (2009) viser medborgere som oppgir lavere oppfattet korrupsjon og større tillit til *rule of law* seg mer negative til uformelt arbeid. Rose et al (1997) mener demokratisk tilfredshet er spesielt viktig for medborgere i post-kommunistiske land grunnet den systematiske undertrykkelsen av individuelle fri- og rettigheter som foregikk over flere tiår. Både lav grad av korrupsjon (Transparency International, 2019) og høy grad av transparens, rettferdighet og rettssikkerhet (Lindberg et al, 2014) forbindes med demokrati. Derfor vil demokratisk tilfredshet inkluderes som tredje kontrollvariabel. Forøvrig har både oppfattet korrupsjon, skattemoral og sosial klasse (sosioøkonomisk status) blitt overveid som alternative kontrollvariabler, disse variablene ble imidlertid valgt bort henholdsvis på grunn av begrensninger i datasettet og fordi det i Williams & Horodnic (2016) ikke framkommer noen signifikante variasjoner i aksept for uformelt arbeid mellom sosiale klasser.

4.5 Operasjonalisering

Avhengig variabel (aksept for uformelt arbeid) operasjonaliseres gjennom spørsmål Q68 i European Values Study 2008 - *Please tell me for each of the following whether you think it can always be justified, never be justified, or something in between, using this card: Paying cash for services to avoid taxes*¹⁰. Under samme spørsmål i datasettet finnes ytterligere en variabel som kan forbindes med uformelt arbeid; *Cheating on tax if you have the chance*¹¹. Ingen av disse er i mine øyne helt ideelle som indikatorer, ettersom det optimale ville vært et spørsmål som unngikk aspektet skatteunndragelse helt og holdent (se avsnitt 2.1 og 3.3). Som nevnt er uformelt arbeid dog et komplekst fenomen som er vanskelig å operasjonalisere. En operasjonell indikator som fanger inn den avhengige variabelen tilstrekkelig godt er derfor valgt etter beste evne.

Årsaken til at sistnevnte variabel (v234) har blitt valgt bort som indikator, beror på at den i for stor grad vektlegger individers materielle og økonomiske motiv til uformelt arbeid, den strider dermed imot det teoretiske rammeverket. "... *if you have the chance*" impliserer

¹⁰ Variabelnavn: v245.

¹¹ Variabelnavn: v234.

dessuten at spørsmålet omhandler respondentens holdning til egen atferd, noe jeg ønsker å unngå av hensyn til potensielle troverdighetsproblemer (se avsnitt 1.2). Førstnevnte variabel, *Paying cash for services to avoid taxes*, kan anses ligge tilstrekkelig nær den teoretiske definisjonen av fenomenet som "... *paid favors* ..." (Williams, 2004) og "... *socially legitimate activity*..." (Williams & Horodnic, 2016). Williams betegner uformelt arbeid som *cash-in-hand work*, og mener kontanter er et bevis på tillit i den uformelle sfæren (ibid., 2004), noe som forsterker validiteten. I tillegg fungerer variabelen som operasjonell indikator fordi den ikke impliserer at individer på noen måte er tvunget til å arbeide uformelt. Den omhandler heller ikke arbeid som er uformelt og formelt på samme tid, ettersom "... *to avoid taxes*", tross sin tvetydige betydning, tydelig ekskluderer formelt arbeid. Dette samsvarer med den teoretiske konseptualiseringen av uformelt arbeid (se avsnitt 2.1).

Uavhengig variabel (institusjonell tillit) operasjonaliseres ved hjelp av spørsmål Q63 i European Values Study 2008 - *Please look at this card and tell me, for each item listed, how much confidence you have in them, is it a great deal, quite a lot, not very much or none at all?: Government*¹². I spørsmålet inngår også variablene *Parliament*¹³ og *Political Parties*¹⁴. Disse tre variablene samsvarer alle med den teoretiske definisjonen av institusjonell tillit, og kunne alle vært gode alternativer. Et potensielt problem med sistnevnte er dog at personlig holdning til politiske partier kan være vanskelig for en respondent å ta stilling til da det finnes et vidt spekter av partier, noe som ikke spesifiseres her.

Med utgangspunkt i institusjonell tillit som individers "... *expected utility of institutions performing satisfactorily*" (Mishler & Rose, 2001), og basert på hvordan tidligere forskning har beskrevet og operasjonalisert institusjonell tillit - eksempelvis Cummings et al (2009), Williams & Horodnic (2015a), Williams & Horodnic (2015b) og Williams & Horodnic (2016) som beskriver institusjonell tillit som "*trust in government*" og Wallace & Latcheva (2006) som operasjonaliserer institusjonell tillit med indikatorene *prime minister*, *president* og *government* - kan man anse at tillit til landets utøvende makt ligger nærmest den teoretiske definisjonen. Uavhengig variabel vil altså operasjonaliseres med indikatoren *Government*.

¹² Variabelnavn: v222.

¹³ Variabelnavn: v211.

¹⁴ Variabelnavn: v221.

For å hindre misvisende effekter og feiltolkede resultat er den avhengige variabelen (aksept for uformelt arbeid) kodet med stigende verdi fra 1 til 10, og den uavhengige variabelen (institusjonell tillit) med stigende verdi fra 1 til 4. På den avhengige variabelen innebærer dette at 1 tilsvarer lav aksept (*never justified*) og 10 tilsvarer høy aksept (*always justified*). På den uavhengige variabelen tilsvarer 1 lav institusjonell tillit (*none at all*) og 4 høy institusjonell tillit (*a great deal*). Etter omkodning har avhengig variabel fått den nye benevnningen *informal* og uavhengig variabel benevnningen *in_trust*.

Kontrollvariabelen demokratisk tilfredshet operasjonaliseres gjennom spørsmål Q64 - *On the whole are you very satisfied, rather satisfied, not very satisfied or not at all satisfied with the way democracy is developing in our country?* med benevnningen "are you satisfied with democracy"¹⁵. Kontrollvariabelen kjønn går under benevnningen "sex respondent"¹⁶, og kontrollvariabelen alder går under benevnningen "age: respondent (constructed)"¹⁷, en rekonstruksjon av variabelen "year of birth respondent"¹⁸. Variabelen oppgir fødselsår i alder. Demokratisk tilfredshet er kodet med stigende verdi fra 1 til 4, altså fra lav til høy demokratisk tilfredshet. Etter omkodning har denne variabelen fått benevnningen *sat_democracy*. Variabelen kjønn er en dikotomi ettersom den kun har to variabelverdier (Esaiasson et al, 2017), den har derfor blitt dummykodet der mann har verdien 1 og kvinne verdien 0. Variabelen går under benevnningen *sex*, men kvinne er referansekategori. Variabelen alder går under benevnningen *age* og er kodet i stigende rekkefølge fra yngst til eldst (18–98 år).

Da visse forskere anvender seg av aldersvariabelen som kontinuerlig variabel (Cummings et al, 2009; Williams & Horodnic 2015a; 2015b; 2016) og andre som kategorisk variabel (dummyvariabel) (Rose et al, 1997; Wallace & Latcheva, 2006; Williams & Franic, 2016), ble det under bearbeidingen av datamaterialet overveid bruk av dummysett. I det valgte datasettet inngår variabelen *age_r2*¹⁹ som kategoriserer respondentenes alder i tre kategorier; 15-29 år, 30-49 år og 50+ år. Ved å dummykode denne kunne man potensielt sett

¹⁵ Variabelnavn: v223.

¹⁶ Variabelnavn: v302.

¹⁷ Variabelnavn: AGE.

¹⁸ Variabelnavn: v303.

¹⁹ Variabelnavn: AGE_R2.

en tydeligere kontrast mellom yngre og eldre generasjoner i befolkningen (ibid., 1997; ibid., 2006). Med utgangspunkt i baltiske medborgeres historiske (institusjonelle) bakgrunn kunne det vært av interesse å undersøke om den eldste aldersgruppen, som har levd under sovjetsamveldet substansielt større deler av sitt liv enn den yngste aldersgruppen, har lavere eller høyere aksept for uformelt arbeid (Rodgers & Williams, 2009; ibid., 1997). Dog, av hensyn til å gjøre analysen så enkel og oversiktlig som mulig, falt valget på å anvende kontinuerlig variabel. I linje med Cummings et al (2009), Williams & Horodnic (2015a; 2015b; 2016) vil man således se effekten på sambandet ved stigende alder.

5. Analyse av resultat

Tabell 1. Beskrivende statistikk

Descriptive Statistics					
Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
informal	7085	3.335	2.57	1	10
in_trust	7178	2.14	.832	1	4
sat_democracy	6831	2.291	.715	1	4
sex	7538	.391	.488	0	1
age	7492	46.838	18.063	18	98

Tabell 1 viser beskrivende statistikk over samtlige variabler. Her ser man en oversikt over antall observasjoner som inngår i analysen (det vil si antall respondenter som har svart på de ulike spørsmålene), gjennomsnitt, standardavvik, minimum og maksimum (den laveste variabelverdien kontra den høyeste variabelverdien som har blitt besvart per spørsmål). Fra den beskrivende statistikken kan man se en viss skjevhet i undersøkelsen. Man ser eksempelvis at respondentenes gjennomsnittsalder er 46.838, den yngre delen av populasjonen er derfor noe overrepresentert i spørreundersøkelsen. Noen av respondentene har valgt å ikke besvare spørsmålet om demokratisk tilfredshet, og det er også et visst antall respondenter som har valgt å ikke ta stilling til spørsmålet om institusjonell tillit og aksept for uformelt arbeid. Skjevheten som framkommer i den beskrivende statistikken kan potensielt påvirke resultatene, men med tanke på at det totale antallet observasjoner er høyt, og at bortfallet av respondenter er relativt lavt og jevnt fordelt, antas den begrensede skjevheten i utvalget å ikke medføre noen vesentlige problem.

Tabell 2. Korrelasjonsmatrise

Pairwise correlations					
Variables	(informal)	(in_trust)	(sat_democracy)	(sex)	(age)
informal	1.000				
in_trust	-0.100***	1.000			
sat_democracy	-0.035***	0.334***	1.000		
sex	0.078***	-0.047***	-0.027**	1.000	
age	-0.216***	0.055***	-0.104***	-0.063***	1.000

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

I tabell 2 presenteres en korrelasjonsmatrise som viser parvise samband mellom variablene, samt styrken og retningen på disse sambandene. Matrisen gir en enkel oversikt over hvordan den uavhengige variabelen og de tre kontrollvariablene forholder seg til den avhengige variabelen. Både institusjonell tillit, demokratisk tilfredshet og alder er negativt korrelert med aksept for uformelt arbeid. Dette indikerer at jo høyere institusjonell tillit, demokratisk tilfredshet og alder, dess mindre aksept for uformelt arbeid. Kjønn er positivt korrelert med aksept for uformelt arbeid. Ettersom kvinne er referansekategori, antyder dette at menn har mer aksept for uformelt arbeid. Resultatene viser signifikante korrelasjoner på 0,01-nivå mellom samtlige variabler. Dog bør det poengteres at korrelasjonsmatrisen illustrerer korrelasjonen mellom variablene basert på det fullstendige antallet observasjoner som inngår i spørreundersøkelsen. En regresjonsanalyse innlemmer kun analyseenheter med komplett data. Som illustrert i tabell 1 finnes det en viss skjevhet i antall observasjoner, noe som kan medføre at korrelasjonsmatrisen viser sterkere eller svakere samband enn det som er tilfelle. For å se hvordan øvrige variabler konkret påvirker den avhengige variabelen, utsette sambandet for kontroll og sikre at det finnes et faktisk samband, er det nødvendig å gjennomføre en regresjonsanalyse.

Tabell 3. Bivariat regresjonsanalyse

Linear regression							
informal	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
in_trust	-0.312	0.038	-8.31	0.000	-0.386	-0.238	***
Constant	3.997	0.086	46.42	0.000	3.828	4.165	***
Mean dependent var		3.330	SD dependent var			2.577	
R-squared		0.010	Number of obs			6802.000	
F-test		69.011	Prob > F			0.000	
Akaike crit. (AIC)		32115.163	Bayesian crit. (BIC)			32128.813	

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Tabell 3 viser resultatene fra en bivariat regresjonsanalyse. B-koeffisienten til den avhengige variabelen viser -0.312, dette betyr at om den opplevde institusjonelle tilliten øker med ett steg forventes aksepten for uformelt arbeid synke med -0.312. Det vi ser er altså et negativt samband mellom institusjonell tillit og aksept for uformelt arbeid. Sambandet er signifikant på 0,01-nivå (***). Standardfeilen måler usikkerheten i beregningene (feilmarginen). Jo større standardfeil i forhold til b-koeffisienten, dess mindre sikre kan vi være på at koeffisienten ute i populasjonen virkelig er det b-koeffisienten tilsier. T-verdien er ekvivalenten til koeffisienten delt på standardfeilen. Fra tabell 3 kan vi se at T-verdien er -8.31, den er altså mindre enn -1,96, noe som betyr at koeffisienten er signifikant på 0,05-nivå. Det finnes altså et samband mellom den uavhengige og avhengige variabelen ute i populasjonen. P-verdien viser 0.000, den er altså under 0.05, noe som betyr at resultatene ikke har oppstått av tilfeldigheter og kun gjelder utvalget i undersøkelsen, de kan også generaliseres til resten av samfunnet. Konfidensintervallet viser at vi kan være sikre på at b-koeffisienten er mellom -0.386 og -0.238, og at den vil dekke den riktige verdien 95 av 100 ganger undersøkelsen gjennomføres. Dog viser R2-verdien på den bivariate regresjonsanalysen 0.010, noe som tilsier at bare 1,0 % av variasjonen i aksept for uformelt arbeid kan forklares av institusjonell tillit.

Tabell 4. Multivariat regresjonsanalyse

Linear regression							
informal	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
in trust	-0.247	0.041	-6.06	0.000	-0.327	-0.167	***
sat_democracy	-0.116	0.047	-2.44	0.015	-0.209	-0.023	**
sex	0.293	0.065	4.53	0.000	0.166	0.420	***
age	-0.031	0.002	-17.22	0.000	-0.034	-0.027	***
Constant	5.441	0.152	35.83	0.000	5.144	5.739	***
Mean dependent var		3.331	SD dependent var			2.575	
R-squared		0.060	Number of obs			6242.000	
F-test		99.813	Prob > F			0.000	
Akaike crit. (AIC)		29145.441	Bayesian crit. (BIC)			29179.137	

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Tabell 4 viser resultatene fra en multivariat regresjonsanalyse med kontrollvariabler inkludert. Sambandet mellom den uavhengige og avhengige variabelen er fortsatt negativt etter at variablene demokratisk tilfredshet, kjønn og alder er inkludert i analysen (-0.247). Her kan vi se at også demokratisk tilfredshet har en negativ effekt på sambandet (-0.116). Med andre ord, jo mer tilfreds man er med den demokratiske utviklingen dess mindre aksept har man for uformelt arbeid. Dette samsvarer med det man basert på tidligere forskning kunne forvente seg. Resultatene viser at menn har mer (0.293) aksept for uformelt arbeid enn referansekategoriene kvinner. Vi kan dessuten se at aksepten for uformelt arbeid minsker med stigende alder (-0.031).

Fra den multivariate regresjonsanalysen kan vi se at variabelen *sat_democracy* (demokratisk tilfredshet) har en t-verdi på -2.44, variabelen *sex* (kjønn) t-verdien 4.53 og variabelen *age* (alder) t-verdien -17.22. Sistnevnte indikerer at det er svært sannsynlig at det finnes et samband mellom alder og aksept for uformelt arbeid også ute i populasjonen. P-verdien på demokratisk tilfredshet er noe høyere enn på øvrige variabler, men samtlige p-verdier er under 0.05. Dette tilsier at resultatene kan generaliseres til en større populasjon. R²-verdien på den multivariate regresjonsanalysen har steget til 6,0%, noe som indikerer at én eller flere av kontrollvariablene kan forklare mer av variasjonen på den avhengige variabelen enn den uavhengige variabelen institusjonell tillit kan.

Resultatene viser at baltiske medborgere som er mer tilfreds med den demokratiske utviklingen i sine respektive land har mindre aksept for uformelt arbeid, noe som samsvarer med tidligere forskning (Cummings et al, 2009; Rose et al, 1997). Videre viser resultatene at jo eldre baltiske medborgere er, dess mindre aksept har de for uformelt arbeid. Dette er i linje med Williams & Horodnic (2015a; 2015b; 2016) og Williams & Franic (2016). Mannlige baltiske medborgere har dessuten større aksept for uformelt arbeid enn kvinnelige medborgere, også dette i linje med tidligere forskeres resultat (Williams & Horodnic (2015a; 2015b; 2016) og Williams & Franic (2016).

Ideelt sett ville man alternativt eller i tillegg til den kontinuerlige aldersvariabelen ha kontrollert for effekten av å være født før/etter Sovjetunionens fall. Dette for å undersøke hvorvidt medborgere som er født etter oppløsningen av sovjetsamveldet har en annen oppfatning av institusjonell tillit og uformelt arbeid. Potensielt kan dette ha en effekt på sambandet (Rodgers & Williams, 2009). Ved hjelp av et nyere datasett som inkluderer

respondenter født etter 1990 ville dette vært gjennomførbart. Dette var dessverre ikke mulig å oppdrive med mitt valgte datasett da respondenter født 1990 var 18 år på tidspunktet European Values Study 2008 ble gjennomført. Det kan imidlertid være et interessant emne å undersøke i framtidig forskning. Alt tatt i betraktning kan man konkludere med at sambandet mellom institusjonell tillit og aksept for uformelt arbeid fortsatt er negativt og statistisk signifikant etter kontroll av øvrige uavhengige variabler. Hypotesen får dermed støtte i det empiriske materialet. Dog tilsier R²-verdiene fra begge regresjonsanalyser at det med alt å dømme finnes andre faktorer enn institusjonell tillit som også kan forklare variasjonen i holdninger til uformelt arbeid.

6. Diskusjon

Formålet med denne studien var å undersøke hvorvidt institusjonell tillit påvirker baltiske medborgeres aksept for uformelt arbeid. Den antatte kausale mekanismen tok utgangspunkt i timeglassteorien (Rose et al, 1997), støttet av øvrige teorier (Ekeh, 1975; Feige, 1997; Williams & Horodnic, 2015a), som framfører at lav institusjonell tillit leder til økt distanse, asymmetri eller uoverensstemmelse mellom den formelle og uformelle sfæren i et samfunn, noe som får til konsekvens at medborgere trekkes mot sine uformelle nettverk og får større aksept for uformelt arbeid. Ambisjonen bak studien var å forstå hva som motiverer individer til å arbeide uformelt, dette med temaets sensitive natur tatt i betraktning. Mitt bidrag til forskningsfeltet var å utvide forståelsen for de holdningsmessige aspektene ved uformell økonomi og tilføre empiri til et forskningsfelt der det ikke råder konsensus.

For å teste teorien empirisk framla jeg en hypotese om et negativt samband - jo høyere institusjonell tillit dess lavere aksept for uformelt arbeid. Resultatene fra både den bivariate- og multivariate regresjonsanalysen støtter denne hypotesen, men R²-verdiene viser også at institusjonell tillit sannsynligvis ikke er den hovedsakelige forklaringsfaktoren til aksept for uformelt arbeid. Til tross for tydelige resultater bør det påpekes at det ikke er gitt at samvariasjonen mellom uavhengig og avhengig variabel er faktisk kausalitet. Det finnes eksempelvis en viss anledning til å tro at deltakelse i uformell sektor kan påvirke institusjonell tillit, slik det antas i Wallace & Latcheva (2006). Det er ikke umulig, men dog mer usannsynlig, at graden av *aksept* for uformelt arbeid påvirker medborgeres grad av institusjonell tillit. Grunnen til at det er usannsynlig henger sammen med at ens holdning til

et komplisert fenomen som uformelt arbeid trolig må påvirkes og formes av en foregående faktor. Denne studien bygger kumulativt på tidligere forskning (se avsnitt 3.1 og 3.2) der uformelt arbeid oftest er den avhengige variabelen, men den legger ingen påstander om kausalitet.

Studien oppfyller krav til validitet og reliabilitet. Validitet og reliabilitet innebærer henholdsvis fravær av systematiske feil og fravær av tilfeldige feil (Esaiasson et al, 2017). Studiens reliabilitet sikres gjennom en grundig gjennomgang av operasjonalisering, variabelkoding og bearbeiding av data, det skal dermed være fullt mulig for eksterne forskere å komme fram til samme resultat ved hjelp av samme analyseverktøy. Datamaterialet er samlet inn gjennom intervjuer av et tilfeldig utvalg baltiske medborgere, og resultatene fra regresjonsanalysene viser at resultatene kan generaliseres til en større populasjon, dette tyder på god ekstern validitet. Allikevel bør det påpekes at den geografiske konteksten i denne studien begrenses til fem baltiske land, det er dermed ikke gitt at resultatene fra studien er generaliserbare til regioner med andre institusjonelle forutsetninger. Forøvrig har en kausal modell blitt grundig utarbeidet og kontrollvariabler inkludert for å eliminere at eventuelle andre faktorer påvirker sambandet. Som nevnt kan omvendt kausalitet allikevel ikke utelukkes, noe som til en viss grad svekker den interne validiteten.

Min ambisjon var at avstanden mellom de teoretiske definisjonene og operasjonelle indikatorene skulle bli så kort som mulig. Dette kan betraktes som oppnådd med den uavhengige variabelen (institusjonell tillit). Den avhengige variabelen (aksept for uformelt arbeid) har imidlertid noe høyt abstraksjonsnivå, noe som gjorde oversettingen til operasjonelle indikatorer vanskelig. Det begrensede antall datasett som muliggjorde operasjonalisering gjorde prosessen ekstra krevende. Indikatoren *paying cash for services to avoid taxes* fanger ikke inn uformelt arbeid så konkret som ønskelig. Som de aller fleste andre formuleringer av spørsmål om uformelt arbeid, unngår den heller ikke aspektet skatteunndragelse. Allikevel kan man anse at den operasjonelle indikatoren ligger tilstrekkelig nære den teoretiske definisjonen av fenomenet for å gi muligheter til korrekte resultat.

Avslutningsvis viser denne studien at institusjonell tillit kan være med på å forklare baltiske medborgeres aksept for uformelt arbeid. Analysen gir støtte til Ekeh (1975), Feige (1997), Rose et al (1997) og Williams & Horodnic (2015a)s teoretiske resonnement om at

medborgeres lave institusjonelle tillit kan forklare deres sterke tilknytning, tilbøyelighet og aksept for uformelt arbeid. Det teoretiske rammeverket og den tenkte mekanismen kan dermed ha en forklaringskraft. Studien understreker viktigheten av å kartlegge de holdningsmessige aspektene ved uformelt arbeid, og avdekker at det finnes et stort behov for forbedring av datainnsamling da empirisk data for å teste sambandet var vanskelig å oppdrive. Forslag til senere forskning vil først og fremst være å utføre en paneldatanalyse for å undersøke hvordan holdninger til uformelt arbeid utvikler seg over tid. Det vil også være hensiktsmessig å undersøke hvorvidt man er født før/etter Sovjetunionens fall har effekt på sambandet. Dette kan gjøres ved hjelp av nyere data. Videre bør det inkluderes flere variabler enn det som kontrolleres for i denne studien. Dette for å undersøke hvilke eventuelle andre faktorer som kan påvirke sambandet. Forslag til kontrollvariabler inkluderer sosioøkonomisk status, oppfatning av korrupsjon og tilbøyelighet til kriminalitet. Det hadde også vært ideelt å kontrollere for skattemoral om datamaterialet som anvendes muliggjør dette. Et annet interessant alternativ ville vært å undersøke sambandet i regioner med lignende historisk-institusjonell bakgrunn. De overnevnte forslagene kan alle være med på å underbygge det faktum at institusjonell tillit har en negativ effekt på aksept for uformelt arbeid.

7. Referanser

Ahmed, E., Rosser Jr, J., & Rosser, M. (2007). Income Inequality, Corruption, and the Non-Observed Economy: A Global Perspective. *New Economic Windows, Complexity Hints for Economic Policy*, 233-252. Milano: Springer Milan. doi: 10.1007/978-88-470-0534-1_12.

Benjamin, N., Beegle, K., Recanatini, F., & Santini, M. (2014). *Informal economy and the World Bank*. The World Bank.

Carlsson, F., Demeke, E., Martinsson, P., & Tesemma, T. (2018). *Measuring Trust in Institutions*. Working Paper in Economics No. 730. Department of Economics, University of Gothenburg: Gothenburg. Hentet fra: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/56336>.

Castells, M., & Portes, A. (1989). World underneath: The origins, dynamics, and effects of the informal economy. *The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Clement, C. (2015). *The formal-informal economy dualism in a retrospective of economic thought since the 1940s*. Working Paper in Globalization and Employment No. 43. University of Hohenheim: Stuttgart. Hentet fra: <https://www.econstor.eu/handle/10419/107673>.

Conquest, R., Pipes, R., Dewdney, J., & McCauley, M. (u.å.). Soviet Union. *Encyclopedia Britannica*. Hentet fra: <https://www.britannica.com/place/Soviet-Union>.

Cummings, R., Martinez-Vazquez, J., McKee, M., & Torgler, B. (2009). Tax Morale Affects Tax Compliance: Evidence from Surveys and an Artefactual Field Experiment. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 70(3), 447-457. doi: 10.1016/j.jebo.2008.02.010.

Dahlberg, S., & Linde, J. (2018). Socialization or Experience? Institutional Trust and Satisfaction with Democracy among Emigrants in Different Institutional Settings. *The Journal of Politics*, 80(4), 1389-1393. doi: 10.1086/698661.

Desai, V., & Potter, R. (2014). *The Companion to Development Studies*. London: Routledge. doi: 10.4324/9780203528983.

D'Hernoncourt, J., & Méon, P. (2012). The not so dark side of trust: Does trust increase the size of the shadow economy? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 81(1), 97-121. doi: 10.1016/j.jebo.2011.09.010.

Dreher, A., & Schneider, F. (2010). Corruption and the shadow economy: an empirical analysis. *Public Choice*, 144(1), 215-238. doi: 10.1007/s11127-009-9513-0.

EB (Eurobarometer). (2007). *EB: Standard and Special Eurobarometer*. Gesis Data Archive. ZA 4561. Hentet fra: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/gdesc2.asp?no=0008&search=&search2=&db=e&tab=0¬abs=&nf=1&af=&ll=10>.

EB (Eurobarometer). (2013). *EB: Standard and Special Eurobarometer*. Gesis Data Archive. ZA 5688. Hentet fra: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/gdesc2.asp?no=0008&search=&search2=&db=e&tab=0¬abs=&nf=1&af=&ll=10>.

EB (Eurobarometer). (2019). *EB: Standard and Special Eurobarometer*. Gesis Data Archive. ZA 7579. Hentet fra: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/gdesc2.asp?no=0008&search=&search2=&db=e&tab=0¬abs=&nf=1&af=&ll=10>.

Ekeh, P. (1975). Colonialism and the Two Publics in Africa: A Theoretical Statement. *Comparative Studies in Society and History*, 17(1), 91-112. doi: 10.1017/S0010417500007659.

Elgin, C., & Öztunali, O. (2012). *Shadow Economies Around the World: Model Based Estimates*. Working Paper No. 5. Department of Economics, Boğaziçi University: Istanbul. Hentet fra: <http://ideas.econ.boun.edu.tr/RePEc/pdf/201205.pdf>.

Ervasti, H., Kouvo, A., & Venetoklis, T. (2019). Social and Institutional Trust in Times of Crisis: Greece, 2002–2011. *Social Indicators Research*, 141(3), 1207-1231. doi: 10.1007/s11205-018-1862-y.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Towns, A., & Wagnerud, L. (2017). *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Wolters Kluwer.

ESS (European Social Survey). (u.å.). *Data and Documentation by Round/Year*. Hentet fra: <https://www.europeansocialsurvey.org/data/round-index.html>.

EVS (European Values Study). (u.å.). *About EVS*. Hentet fra: <https://europeanvaluesstudy.eu/about-evs/>.

EVS (European Values Study). (2008). *European Values Study 2008: Integrated Dataset (EVS 2008)*. Gesis Data Archive. ZA4800. Hentet fra: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/SDesc2.asp?ll=10¬abs=1&af=&nf=&search=&search2=&db=E&no=4800>.

Feige, E. (1990). Defining and estimating underground and informal economies: The new institutional economics approach. *World Development*, 18(7), 989-1002. doi: 10.1016/0305-750X(90)90081-8.

Feige, E. (1997). Underground Activity and Institutional Change: Productive, Protective and Predatory Behavior in Transition Economies. *Transforming Post-communist Political Economies*, 21-34.

Feige, E., & Urban, I. (2008). Measuring underground (unobserved, non-observed, unrecorded) economies in transition countries: Can we trust GDP? *Journal of Comparative Economics*, 36(2), 287-306. doi: 10.1016/j.jce.2008.02.003.

Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., & Zoido-Lobaton, P. (2000). Dodging the grabbing hand: The determinants of unofficial activity in 69 countries. *Journal of Public Economics*, 76(3), 459-493. doi: 10.1016/S0047-2727(99)00093-6.

Gërxfhani, K. (2004a). The Informal Sector in Developed and Less Developed Countries: A Literature Survey. *Public Choice*, 120(3), 267-300. doi: 10.1023/B:PUCH.0000044287.88147.5e.

Gërxfhani, K. (2004b). Tax Evasion in Transition: Outcome of an Institutional Clash? Testing Feige's Conjecture in Albania. *European Economic Review*, 48(4), 729-745. doi: 10.1016/j.euroecorev.2003.08.014.

Hammar, H., Jagers, S., & Nordblom, K. (2009). Perceived tax evasion and the importance of trust. *Journal of Socio-Economics*, 38(2), 238-245. doi: 10.1016/j.socec.2008.07.003.

Horodnic, I., & Williams, C. (2019). *Institutional Asymmetry and the Acceptability of Undeclared Work*. SHADOWS Working Paper No. 01. School of Management, University of Sheffield: Sheffield. Hentet fra: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3327379.

Johnson, S., Kaufmann, D., & Zoido-Lobaton, P. (1998). Regulatory Discretion and the Unofficial Economy. *The American Economic Review*, 88(2), 387-392.

Kaufmann, D., & Kaliberda, A. (1996). *Integrating the unofficial economy into the dynamics of post-socialist economies: A framework of analysis and evidence*. The World Bank.

Lavrakas, P. (2008). *Encyclopedia of survey research methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc. doi: 10.4135/9781412963947.

Lindberg, S., Coppedge, M., Gerring, J., & Teorell, J. (2014). V-Dem: A New Way to Measure Democracy. *Journal Of Democracy*, 25(3), 159-169. doi: 10.1353/jod.2014.0040.

Mishler, W., & Rose, R. (2001). What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative political studies*, 34(1), 30-62. doi: 10.1177/0010414001034001002.

Misiunas, R., & Bate, J. (u.å.). Baltic states. *Encyclopedia Britannica*. Hentet fra: <https://www.britannica.com/place/Baltic-states>.

Mutton, A., & Couper, A. (u.å.). Baltic Sea. *Encyclopedia Britannica*. Hentet fra: <https://www.britannica.com/place/Baltic-Sea>.

Perry, G., Arias, O., Fajnzylber, P., Maloney, W., Mason, A., & Saavedra-Chanduvi, J. (2007). *Informality: Exit and Exclusion*. The World Bank.

Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster: New York.

QOG (The Quality of Government Institute). (u.å.). *The QoG Institute*. Hentet fra: <https://qog.pol.gu.se/>.

Rodgers, P., & Williams, C. (2009). Guest Editors' Introduction: The Informal Economy in the Former Soviet Union and in Central and Eastern Europe. *International Journal of Sociology*, 39(2), 3-11. doi: 10.2753/IJS0020-7659390200.

Rose, R., Mishler, W., & Haerpfer, C. (1997). Social capital in civic and stressful societies. *Studies in Comparative International Development*, 32(3), 85-111.

Schneider, F., & Enste, D. (2000). Shadow Economies: Size, causes, and consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77.

Schneider, F., & Enste, D. (2013). *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge University Press: Cambridge.

Seim, J., & Lundbo, S. (2020). Polens historie. *SNL*. Hentet fra: https://snl.no/Polens_historie.

Slemrod, J. (2007). Cheating ourselves: The Economics of Tax Evasion. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 25-48. doi: 10.1257/jep.21.1.25.

Snyder, K. (2004). Routes to the Informal Economy in New York's East Village: Crisis, Economics, and Identity. *Sociological Perspectives*, 47(2), 215-240. doi: 10.1525/sop.2004.47.2.215.

Tokman, V. (1978). An exploration into the nature of informal—formal sector relationships. *World Development*, 6(9), 1065-1075. doi: 10.1016/B978-0-08-024270-5.50007-7.

Torgler, B. (2003). Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust. *Constitutional Political Economy*, 14(2), 119-140.

Torgler, B., & Schneider, F. (2007). *Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis*. IZA Discussion Paper No. 2563. CESifo Working Paper Series No. 1923. Hentet fra: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=960012.

Transparency International. (2019). *How corruption weakens democracy*. Hentet fra: <https://www.transparency.org/en/news/cpi-2018-global-analysis>.

Wallace, C., Harpfer, C., & Latcheva, R. (2004). *The informal economy in East-Central Europe 1991-1998*. Working Paper in Sociology of Economics No. 64. Institute for Advanced Studies: Vienna. Hentet fra: <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/22064>.

Wallace, C., & Latcheva, R. (2006). Economic Transformation Outside the Law: Corruption, Trust in Public Institutions and the Informal Economy in Transition Countries of Central and Eastern Europe. *Europe-Asia Studies*, 58(1), 81-102. doi: 10.1080/09668130500401707.

Williams, C. (2004). Cash-In-Hand work: Unravelling Informal Employment from the Moral Economy of Favours. *Sociological Research Online*, 9(1), 34-45. doi: 10.5153/sro.888.

Williams, C., & Franic, J. (2016). Explaining Participation in the Informal Economy in Post-Socialist Societies: A Study of the Asymmetry between Formal and Informal Institutions in Croatia. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 24(1), 51-65. doi: 10.1080/0965156X.2015.1118817.

Williams, C., & Horodnic, I. (2015a). Tackling the informal economy in Southeast Europe: An institutional approach. *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(4), 519-539. doi: 10.1080/14683857.2015.1056980.

Williams, C., & Horodnic, I. (2015b). Explaining the Prevalence of the Informal Economy in the Baltics: An Institutional Asymmetry Perspective. *European Spatial Research and Policy*, 22(2), 127-145. doi: 10.1515/esrp-2015-0029.

Williams, C., & Horodnic, I. (2016). An Institutional Theory of the Informal Economy: Some Lessons from the United Kingdom. *International Journal of Social Economics*, 43(7), 722-738. doi: 10.1108/IJSE-12-2014-0256.

UN (United Nations). (2019). *The Sustainable Development Goals Report 2019*. Hentet fra: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>.